

اللَّهُمَّ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای / خانم محسن اصلانی
تحت عنوان: بررسی تحلیلی صادر اول و لوازم فلسفی آن در فلسفه ملاصدرا
از نظر شکل (فرم) و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
پیشنهاد می کنند.

ردیف	اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱	استاد راهنما	دکتر رضا اکبریان	دانشیار	
۲	استاد مشاور	دکتر محمد سعیدی مهر	دانشیار	
۳	نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر محمد سعیدی مهر	دانشیار	
۴	استاد ناظر	دکتر بیوک علیزاده	استادیار	
۵	استاد ناظر	دکتر حسین هوشنگی	استادیار	

آیین نامه پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیت های علمی پژوهشی دانشگاه است. بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به دفتر "دفتر نشر آثار علمی" دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:
"کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته فلسفه و کلام اسلامی است که در سال ۱۳۸۹ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر رضا اکبریان، مشاوره جناب آقای دکتر محمد سعیدی مهر از آن دفاع شده است.

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به "دفتر نشر آثار علمی" دانشگاه اهداء کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تادیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت های بهای خسارت، دانشگاه مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند، به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب محسن اصلانی دانشجوی رشته فلسفه و کلام اسلامی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: محسن اصلانی
تاریخ و امضا: ۹/۱۰/۲۰

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجوی مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب و یا نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین‌نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۲/۱ شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب محسن اصلانی دانشجوی رشته فلسفه و کلام اسلامی ورودی سال تحصیلی ۱۳۸۷ مقطع کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته‌های علمی مستخرج از پایان‌نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آیین‌نامه فوق‌الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می‌دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هرگونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله براساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هرگونه اعتراض را از خود سلب نمودم.»

امضاء

۸۷/۲/۱۵

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه

دوره کارشناسی ارشد در رشته فلسفه و کلام اسلامی

عنوان:

صادر اوّل و لوازم فلسفی آن در فلسفه ملاصدرا

نگارنده

محسن اصلانی

استاد راهنما

دکتر رضا اکبریان

استاد مشاور

دکتر محمد سعیدی مهر

بهمن ۱۳۸۹

تقدیم به :

به پدر و مادرم؛ آئینه‌های مهر، دلوپسی و رضایت

به همسرم،

به همه برادران و خواهرانم،

به عمویم؛ آیت ایثار و محبت

به دوستانم

و به همه معلمان و استادانم

تشکر و قدردانی

صبر تیمان تشکر از نهر تلاذ و محام حکمت جناب آقای دکتر رضا اکبری ان که بامدو

یاری ایشان این قام بهرات زوشتن پیدا کرد.

از ارثاد عزیز و همبازم جناب آقای دکتر محمد سعیدی مکهور اول تحویل

ودوره نگارش پایان نامه همیشه نیازمند همرو علش بودم تشکر و قدردانی صبرمانه موفایم.

چکیده

پرسش از اولین مخلوق (صادر اول) دغدغه ذهن فیلسوفان اسلامی بوده است. حکمای مشاء صادر اول را عقل اول می‌دانستند که این موجود واجد کمالات همه مراتب مادون و دارای وحدت عددی بود. در حکمت متعالیه بحث شیوه‌ای دیگرگون به خود می‌گیرد؛ زیرا ملاصدرا با اتخاذ مبانی و اصولی متفاوت از حکمت مشاء، چپستی و تبیین صادر اول غیر از مکاتب دیگر است. از طرف دیگر با نظر به آثار ملاصدرا یک تنافر و تعارض ظاهری میان عبارات وی در باب صادر اول به چشم می‌خورد که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. در این تحقیق با تبیین چپستی صادر اول، نحوه وحدت آن نیز مورد بررسی قرار گرفته و به برخی از احکام و عوارض آن اشاره شده است و اثبات شده که وحدت آن وحدت حقه حقیقیه ظلّیه است. در ادامه تحقیق، مبانی و اصولی که نظر ملاصدرا بر آن مبتنی است مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و تبیین و تقریر جدید ملاصدرا از قاعده الواحد بررسی شده است. ملاصدرا بعد از گذر از وحدت تشکیکی به وحدت شخصی وجود، بحث از وحدت تشکیکی را برای وجود منبسط مطرح می‌کند. در پایان با برشمردن لوازم فلسفی اثبات وجود منبسط از جمله: امکان تبیین عقلی انسان کامل، توحید افعالی، رد نظریه حلول و همه خدایی، تبیین درست وحدت و کثرت و مصون بودن وحی الهی از خطا در مراحل سه گانه نزول، دریافت و ابلاغ و حل تعارض متکلمان و حکما در باب حدوث و قدم عالم؛ این نتیجه به دست آمد که وحدت تشکیکی از وجود به ظهور وجود منتقل می‌شود و اگر به وجود منبسط نگاه استقلالی شود دارای وحدت تشکیکی است که کثرات را در خود جای می‌دهد و اگر نظر ربطی شود چیزی جز شأن حق تعالی نیست.

کلید واژه: صادر اول، وجود منبسط، عقل اول، وحدت شخصی، وحدت حقه حقیقیه، ملاصدرا.

۱ فصل اول: کلیات
۲ ۱-۱ مقدمه
۴ ۲-۱ سؤالات تحقیق
۴ ۳-۱ فرضیه های تحقیق
۴ ۴-۱ مواد و روش انجام تحقیق
۵ ۵-۱ پیشینه تحقیق
۷ ۶-۱ سازمان تحقیق
۹ ۷-۱ تعریف مفردات
۱۰ ۸-۱ ملاصدرا
۱۱ ۹-۱ حکمت متعالیه
۱۳ فصل دوم: چیستی صادر اول
۱۴ ۱-۲ مقدمه
۱۵ ۱-۱-۲ تعبیرات و نامهای صادر اول در عرفان و حکمت متعالیه
۱۶ ۲-۲ عقل اول عددی؛ صادر اول از حق تعالی
۲۰ ۱-۲-۲ تبیین جهات در عقل اول
۲۳ ۳-۲ وجود منبسط؛ صادر اول از حق تعالی
۲۵ ۱-۳-۲ مراتب سه گانه فیض مقدس
۲۶ ۲-۳-۲ تکثر در فیض مقدس (وجود منبسط)
۲۷ ۳-۳-۲ وجه تسمیه وجود منبسط (نفس رحمانی)
۲۷ ۴-۳-۲ اعتبارات وجود
۲۸ ۴-۲ مراتب سه گانه حقیقت وجود

۳۰ ۵-۲ احکام و عوارض وجود منبسط
۳۰ ۱-۵-۲ ماهیت نداشتن وجود منبسط
۳۱ ۲-۵-۲ اطلاق و شمول وجود منبسط
۳۲ ۳-۵-۲ کیفیت سریان وجود منبسط
۳۳ ۱-۳-۵-۲ مثال آینه برای سریان وجود در مجالی و مظاهر
۳۵ ۴-۵-۲ امتیاز و نسبت واجب تعالی و وجود منبسط
۳۷ ۵-۵-۲ نحوه احاطه واجب تعالی و وجود منبسط بر اشیاء
۳۹ ۶-۵-۲ صرافت و بساطت وجود منبسط
۴۰ ۷-۵-۲ نحوه اطلاق مفهوم وجود بر وجود منبسط امکانی
۴۱ ۸-۵-۲ نحوه تعیین یا عدم تعیین وجود منبسط
۴۲ ۹-۵-۲ نسبت وجود منبسط به وجودات مقید
۴۳ ۱۰-۵-۲ وجود مراتب نامتناهی بالقوه بین واجب و صادر اول
۴۴ ۱۱-۵-۲ وجود منبسط مابه الاشتراک حلقات در سلسله تشکیکی ظهورات وجود
۴۸ ۶-۲ واحد و کثیر
۴۸ ۱-۶-۲ اقسام واحد
۴۹ ۲-۶-۲ وحدت حقیقی و غیر حقیقی
۴۹ ۱-۲-۶-۲ واحد حقه حقیقیه و واحد حقه غیر حقیقیه
۵۰ ۲-۲-۶-۲ وحدت حقه حقیقیه اصلیه و ظلّیه
۵۲ ۳-۶-۲ وحدت حقیقی در عرفان اسلامی
۵۳ ۴-۶-۲ وحدت وجود منبسط
۵۵ ۷-۲ جمع بین وجود منبسط و عقل اوّل
۵۸ ۱-۷-۲ وجوه اشتراک بین وجود منبسط و عقل اوّل
۶۰ فصل سوم: اثبات عقلی صادر اوّل
۶۱ ۱-۳ مقدمه

۶۳۲-۳ بررسی مبانی و اصول فلسفی صادر اوّل
۶۳۱-۲-۳ اصالت وجود و رابطه آن با وجود منبسط
۶۴۱-۱-۲-۳ تمایز متافیزیکی وجود و ماهیت
۶۷۲-۱-۲-۳ رابطه وجود و ماهیت و نقش آن در تبیین صادر اوّل
۷۰۲-۲-۳ قاعده امکان اشرف
۷۲۳-۲-۳ قاعده امکان احسن
۷۲۴-۲-۳ وحدت و کثرت وجود
۷۵۱-۴-۲-۳ کثرت وجود
۷۵۲-۴-۲-۳ وحدت تشکیکی وجود
۷۷۳-۴-۲-۳ وحدت شخصی وجود در عرفان
۷۸۱-۳-۴-۲-۳ اقوال در باب وحدت و کثرت وجود از قول آقا محمدرضا قمشه‌ای
۷۹۴-۴-۲-۳ وحدت شخصی وجود در حکمت متعالیه
۸۰۱-۴-۴-۲-۳ اقوال در باب وحدت وجود از سبزواری
۸۰۵-۲-۳ براهین اثبات وحدت شخصی وجود در حکمت متعالیه
۸۱۱-۵-۲-۳ برهان ارجاع علیّت به تشأن
۸۲۱-۱-۵-۲-۳ نقد برهان
۸۲۲-۱-۵-۲-۳ پاسخ نقد
۸۳۲-۵-۲-۳ برهان عدم تناهی واجب تعالی
۸۴۳-۵-۲-۳ برهان انتزاع مفهوم وجود از واجب بدون نیاز به هیچ گونه حیثیت
۸۶۱-۳-۵-۲-۳ نقد برهان
۸۶۶-۲-۳ کیفیت خلق و ایجاد
۸۷۱-۶-۲-۳ نظریه فیض در حکمت متعالیه
۸۹۲-۶-۲-۳ امکان فقری معلول و اضافه اشراقی آن به علّت
۹۰۷-۲-۳ قاعده بسیط الحقیقه

۹۶۸-۲-۳ قاعده الواحد و اهمیت نقش آن در اثبات و تبیین فلسفی وجود منبسط
۹۷۱-۸-۲-۳ تاریخچه و اهمیت قاعده الواحد
۹۸۲-۸-۲-۳ معرفت‌شناسی قاعده الواحد
۹۹۳-۸-۲-۳ چرایی و چیستی تقریر جدید ملاصدرا از قاعده الواحد
۱۰۲۴-۸-۲-۳ رابطه قاعده الواحد با اصل سنخیت علی و معلولی
۱۰۵۹-۲-۳ تجلی در فلسفه ملاصدرا و نقش آن در اثبات وجود منبسط
۱۰۷۱-۹-۲-۳ تفاوت نظریه تجلی با نظریه فیض
۱۰۸۲-۹-۲-۳ عدم تکرار در تجلی
۱۱۰۳-۳ اثبات فلسفی صادر اول (وجود منبسط)
۱۱۰۱-۳-۳ دلایل عام ملاصدرا بر اثبات صادر اول
۱۱۰۱-۱-۳-۳ برهان اول
۱۱۰۲-۱-۳-۳ برهان دوم
۱۱۱۳-۱-۳-۳ برهان سوم
۱۱۱۴-۱-۳-۳ برهان چهارم
۱۱۲۵-۱-۳-۳ برهان پنجم
۱۱۲۲-۳-۳ دلایل خاص ملاصدرا بر اثبات صادر اول (وجود منبسط)
۱۱۲۱-۲-۳-۳ برهان امکان اشرف
۱۱۴۱-۱-۲-۳-۳ تحلیل برهان
۱۱۴۲-۲-۳-۳ برهان تحلیل فاعلیت و علیت واجب تعالی
۱۱۶۱-۲-۲-۳-۳ نقد و تحلیل برهان
۱۱۷۳-۳-۳ وجود منبسط بر کدام مبنا: وحدت شخصی یا وحدت تشکیکی
۱۱۹۴- فصل چهارم: لوازم فلسفی وجود منبسط
۱۲۰۱-۴ مقدمه
۱۲۰۲-۴ لوازم فلسفی وجود منبسط

۱۲۰۱-۲-۴ امکان تبیین عقلانی انسان کامل.....
۱۲۱۲-۲-۴ توحید افعالی.....
۱۲۱۳-۲-۴ رد نظریه حلول و همه خدایی.....
۱۲۲۴-۲-۴ تبیین نظریه وحدت در کثرت.....
۱۲۴۵-۲-۴ حل تعارض میان متکلمین و فلاسفه در باب قدرت الهی.....
۱۲۵۶-۲-۴ تبیین صحیح قاعده " لا موثر فی الوجود الا الله".....
۱۲۶۷-۲-۴ نفی وجود حقیقی از ممکنات و اثبات وجود ظلّی برای آنها.....
۱۲۷۸-۲-۴ تبیین مصونیت وحی الهی از خطا در مراحل سه گانه عقل - مثال - حس.....
۱۲۸۹-۲-۴ حل تعارض میان قول عرفا و حکما در باب صادر اول
۱۳۳ خاتمه (نتیجه گیری)
۱۳۳آزمون فرضیه ها.....
۱۳۳۱- سوالات تحقیق.....
۱۳۱۲- فرضیه های تحقیق.....
۱۳۴پیشنهادات.....
۱۳۶منابع و مأخذ.....

فصل اوّل

مقدمات و کلیّات

۱-۱ مقدمه

این تحقیق به بررسی نظر صدرالمتألهین در باب صادر اول می‌پردازد. این که بحث از وجود منبسط یک بحث فلسفی است به عنوان مفروض تلقی شده است؛ زیرا به هر نحو که تصور شود وجود منبسط یا حصه و مرتبه‌ای از وجود است که به عنوان یک امر وجودی مورد بحث و فحص فلسفی قرار می‌گیرد و یا این که ظهور وجود است که آن هم خود در حقیقت بحث از عوارض و لوازم وجود است. در هر صورت بحث از آن در حکمت متعالیه بحثی فلسفی است. همه جهد این تحقیق نیز بر آن است که بتواند از این موضوع تقریری فلسفی ارائه دهد. بر این اساس اقوال و آراء وی در این موضوع تحلیل و بررسی می‌شود. ملاصدرا در آثار متنوع خود صادر اول را به شیوه مشائی تقریر کرده است، لکن در برخی آثار خود از صادر اول تحت عنوان "وجود منبسط امکانی" نام برده است. آنچه ضروری به نظر می‌رسد این است که برای تبیین درست و دقیق نظر ملاصدرا در باب اولین موجود صادر از حق تعالی می‌بایست مقدمات و مبانی مورد نیاز به خوبی و به نحو مستوفی بررسی، تنقیح و ایضاح شوند. از جمله مبانی و مقدماتی که لازم است مورد بررسی قرار گیرند عبارتند از: اصالت وجود، وحدت تشکیکی وجود، وحدت شخصی وجود، علیت، وجود رابط و مستقل و قاعده الواحد. نکته قابل توجه این است که در مجموعه آثار ملاصدرا وحدت وجود به دو گونه تقریر شده است: ۱- وحدت تشکیکی وجود ۲- وحدت شخصی وجود. بیشتر کنکاش‌ها و تحلیل‌های ملاصدرا در مباحث فلسفی بر مبنای وحدت تشکیکی وجود بیان شده است و از طرف دیگر وی در اسفار اربعه به صراحت بیان می‌کند که وحدت تشکیکی وجود را از باب مراتب بحث و تعلیم مقدم داشته است و رأی نهایی خود را وحدت شخصی

وجود می‌داند که همان نظر و رأی عرفا و اهل کشف و شهود است (صدرالمتألهین، ۱۹۸۱: ج ۱، ۷۱).

وی با ارائه برهان در مسئله علیّت و برهان از طریق بسیط الحقیقه، وحدت شخصی وجود را اثبات می‌کند. تبیین مسئله علیّت در توضیح و تبیین نخستین موجودی که از واجب تعالی صادر می‌شود تأثیر بسزایی دارد. در این تبیین از علیّت، صادر اول حقیقتی جز عطا و فیض خداوند نیست و هویتی جز افاضه یا فیض ندارد و در نتیجه معلول به صورت شأن و وجه واجب تعالی در می‌آید. مسأله این است که ملاصدرا با چه معضلی در آراء پیشینیان روبرو بود که با طرح وجود منبسط امکانی آن را صادر اول دانست؟ مسأله دیگر این که چگونه می‌توان بین اقوال متفاوت و بعضاً متضتت وی درباره صادر اول جمع کرد؟ به تعبیر دیگر آیا امکان جمع بین اقوال ایشان وجود دارد؟ در این تحقیق به بحث صدور کثرت از وحدت و تطابق آن با نظر ملاصدرا در باب صادر اول پرداخته می‌شود. نحوه وحدت صادر اول نیز در پرتو نظر صدرالمتألهین تقریری متفاوت از وحدت عقل اول در حکمت مشاء دارد. یکی از بحث‌های پیش‌رو در این تحقیق ذکر این مسأله است که برخی از شارحان حکمت صدرایی قول به وجود منبسط امکانی را فقط با نظریه وحدت شخصی وجود سازگار می‌دانند که این مهم نیز بررسی خواهد شد. مسأله دیگری که در این تحقیق به آن توجه می‌شود بحث نحوه ارتباط واجب تعالی با صادر اول و ممکنات است. برخی از صوفیه قائل به حلول حق تعالی در وجودات امکانی بودند که با صریح شرع و با ادله عقلی در تعارض است. با ارائه نظریه وجود منبسط امکانی بحث حلول منتفی می‌شود و جای خود را به ظهور و تجلی می‌دهد. از دیگر موارد مورد مناقشه در مورد پذیرش نظر ملاصدرا در باره وجود منبسط امکانی، نحوه سریان آن در مراتب مادون خود است که وی این نحوه سریان را مجهول الکنه می‌داند و از اقامه دلیل بر آن امتناع می‌ورزد. سعی ما بر این است که علاوه بر مسائل فوق الذکر، نحوه سریان صادر اول را تبیین کنیم. با توجه به موارد ذکر شده تبیین و تقریر صحیح و منقح از نظر ملاصدرا در باب صدور اولین موجود از واجب، بحث از وحدت و کثرت، حادث و قدیم، ثابت و سیال نیز شیوه‌ای دیگرگون خواهد یافت.

۲-۱ سوالات تحقیق

- ۱- چگونه نظر نهایی ملاصدرا در باب صادر اول (وجود منبسط امکانی) تبیین عقلانی و فلسفی دارد؟
- ۲- کدام تقریر از وحدت وجود، می‌تواند با وجود منبسط امکانی، سازگار و ملائم باشد؟
- ۳- چرا ملاصدرا، وجود منبسط امکانی را با ابتناء بر تقریر جدیدی از قاعده الواحد اثبات کرد؟
- ۴- چگونه در فلسفه ملاصدرا، نحوه تعین و یا عدم تعین وجود منبسط بیان شده است؟

۳-۱ فرضیه‌های تحقیق

- ۱- دلایل فلسفی متقنی در اثبات صادر اول (وجود منبسط) در فلسفه ملاصدرا ارائه نشده است.
- ۲- وحدت شخصی وجود با وجود منبسط امکانی، سازگار و ملائم است..
- ۳- ملاصدرا با توجه به نارسایی ادله در باب قاعده الواحد، دست به تقریر جدیدی از این قاعده زد.
- ۴- صادر اول (وجود منبسط امکانی) هیچ تعین و تشخیصی برای مراتب خود ندارد.

۴-۱ مواد و روش انجام تحقیق

روش انجام تحقیق به شیوه توصیفی-تحلیلی، انتقادی است. تحلیل، فرآیندی عمیق و متأخر از فرآیند توصیف و تشریح است که به بررسی و ریشه‌یابی یک مسأله می‌پردازد. آنچه که در تحلیل یک نظریه مهم است تقدم فهم بر نقد است و تلاش برای فهم یک نظریه از دو طریق مستقیم و غیر مستقیم امکان پذیر است. متمد مختلف تحلیل یک نظریه عبارتند از: ۱- تحلیل مفهومی به معنای تجزیه یک نظریه به مفاهیم سازنده آن و پرسش از چیستی مفاهیم مذکور. ۲- تحلیل گزاره‌ای؛ زیرا قضیه فراتر از موضوع و محمول، دارای ساختاری از حیث کمیّت و کیفیت، جهت و نسبت، حمل اولی و شایع و ... می‌باشد. ۳- تحلیل سیستمی، که در آن ادعای متفکر در نظام فلسفی یا کلامی یا عرفانی‌اش مورد تحلیل قرار می‌گیرد. (قراملکی، ۱۳۸۳: ۱۶۰-۱۵۵). در روش تحقیق دو جنبه مورد نظر است. نخست روش گردآوری اطلاعات است و دوم، نحوه تحلیل و قضاوت در باب موضوع مورد

مطالعه است. در بعد اول، از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است و سعی بر این بوده که داده‌ها و اطلاعات از منابع اصلی و شروح معتبر به دست آید. در جنبه دوم ملاک قضاوت و تحلیل این است که بررسی شود، نظر نهایی صدرالمتألهین در مورد صادر اول با مبانی حکمی او سازگار است یا خیر؟ از طرف دیگر از آنجا که این تحقیق، یک تحقیق فلسفی است باید دید که آیا له این مدعا دلیل و برهان عقلی- فلسفی ارائه شده است یا نه؟ تکیه این تحقیق بیشتر بر روی تحلیل سیستمی از نظریه ملاصدرا در باب صادر اول است.

۱-۵ پیشینه تحقیق

با نگاهی به کتب و مقالات منتشر شده در داخل کشور تاکنون اثر مستقلی در این موضوع تألیف نشده است و ضروری به نظر رسید که با توجه به اهمیت موضوع یک تلاش مقدماتی در این زمینه انجام شود، گرچه در برخی کتب که به شرح و بحث از حکمت صدرایی پرداخته شده به صورت اشاره‌وار به بحث از صادر اول و وجود منبسط پرداخته شده است، لکن این مقدار بحث حول این موضوع مهم به نظر ناکافی می‌رسد. تعداد محدود و معدودی مقاله نیز چاپ شده است که تحلیل جامع و دقیقی از موضوع به دست نداده‌اند. با مراجعه به سایت "اسناد و مدارک علمی ایران" تاکنون پایان نامه‌ای تحت این عنوان خاص انجام نگرفته است. چند مقاله در این مورد به طبع رسیده است که صرفاً به ارائه گزارش و تقریر اقوال پرداخته اند که محتوای برخی از آنها به صورت اشاره بیان می‌شود.

۱- مقاله "وجود منبسط از دیدگاه عرفان اسلامی و حکمت متعالیه" نوشته سعیده سادات شهیدی می‌باشد که به مقایسه نظر ملاصدرا با عرفای اسلامی در این باب پرداخته است و فاقد جنبه‌های تحلیلی قوی و ایضاح مفاهیم و مقدمات است (سادات شهیدی، ۱۳۸۴).

۲- مقاله "صادر اول از دیدگاه ملاصدرا" نوشته عین‌اله خادمی است، که سیر تاریخی این بحث را در پیش می‌گیرد و نظر ملاصدرا را با فارابی، ابن‌سینا و شیخ اشراق مقایسه می‌کند و در پایان صرفاً نظر

نهایی ملاصدرا را بیان می‌کند و آن را شبیه نظر عرفا می‌داند و بیش از این توضیحی در مورد وجود منبسط امکانی ارائه نمی‌دهد (خادمی، ۱۳۸۴).

۳- از جمله کتاب‌هایی که در آنها به طور مختصر از وجود منبسط و صادر اول بحث شده است می‌توان به کتاب "درآمدی بر نظام حکمت صدرایی" نوشته عبدالرسول عبودیت اشاره کرد که در جلد اول این مجموعه در فصل "وجود رابط و مستقل" و در مباحث پایانی این فصل، چندین صفحه را به وجود منبسط اختصاص داده است. وی بعد از بحث در باب وجود رابط و مستقل معتقد است که با ارجاع علیّت به تشّان، صادر اول، وجود منبسط است نه عقل اول. وی عقل اول را اولین تعین وجود منبسط می‌داند که فرقی با وجود منبسط در اجمال و تفصیل است. در این کتاب اشاره شده است که وجود منبسط مابه الاشتراک سلسله تشکیک در ظهورات است؛ زیرا با پذیرش وحدت شخصی در حکمت متعالیه، تشکیک در وجود به تشکیک در مظاهر و مجالی وجود برمی‌گردد و بنابراین مابه الاشتراک و مابه الامتیاز سلسله تشکیکی، دیگر وجود نیست، بلکه وجود منبسط است که اطلاق وجود بر آن از باب مجاز و مسامحه است. در پایان نیز به بیان برخی از احکام وجود منبسط می‌پردازد (عبودیت، ۱۳۸۸).

۴- اثر دیگری که در آن به بحث از وجود منبسط پرداخته شده است، رساله دکتری رشته حکمت متعالیه تحت عنوان "فیض و فاعلیّت وجودی از فلوطین تا صدر المتألهین" نوشته سعید رحیمیان است که مؤلف در آن به بحث از وجود منبسط پرداخته است و آن را در ذیل بحث نظریه علیّت در حکمت صدرایی بیان نموده است و به بیان دلایل فلسفی در اثبات وجود منبسط به عنوان صادر اول از حق تعالی پرداخته است (رحیمیان، ۱۳۷۷).

۵- پایان نامه "تحلیل انتقادی نظریه عقول در حکمت متعالیه" تألیف مریم سالم که در آن از وجود منبسط به صورت مختصر بحث شده است. مؤلف مدعی است که وجود منبسط با عقل اول تفاوت ماهوی و حقیقی ندارد و اولین موجود صادر از حق تعالی یک امر واحد و منبسط است که در هر

مرتبه‌ای با ماهیتی قرین است و اولین ماهیتی که از آن انتزاع می‌شود، ماهیت عقل است و با این توضیحات تمایزی بین وجود منبسط و عقل اول وجود ندارد (سالم، ۱۳۸۳: ۹۳-۹۲). وی وجود منبسط را با وحدت تشکیکی وجود، وحدت شخصی وجود و اصل سنخیت و اصالت وجود سازگار می‌داند (همان، ۱۳۹).

با این توضیحات به نظر می‌رسد تحقیق مذکور می‌تواند در نوع خود هم از بعد تحلیلی و هم از نظر حجم کار و نیز تبعات و لوازم این رأی، بدیع و تازه باشد.

۱-۶ سازمان تحقیق

این پژوهش مشتمل بر چهار فصل است که فصل اول آن به کلیات و مقدمات بحث و موضوع می‌پردازد. این فصل با بیان مسأله و ضرورت تحقیق دریچه‌ای هر چند کوچک به محتوای بحث بر روی خواننده می‌گشاید. علاوه بر آن، این فصل متضمن بیان روش تحقیق در این پژوهش است که باید گفت همان‌گونه که قبلاً اشاره شد؛ این با استفاده از روش توصیفی- تحلیلی صورت گرفته است. در ادامه با بیان پیشینه تحقیق به جنبه نو بودن آن می‌پردازد. اولین مزیت پژوهش مذکور این است که اولین و کامل‌ترین تحقیق درباره صادر اول در حکمت متعالیه و فلسفه ملاصدراست. تا قبل از این پژوهش، تنها سه مقاله درباره صادر اول آن هم با رویکرد عرفانی به "وجود منبسط" ارائه شده است. هرچند در میان آثار ملاصدرا و شارحین بعد از او بحث از صادر اول و وجود منبسط به کرات بیان شده است. مزیت دوم این تحقیق این است که دربردارنده اطلاعات کامل و جامعی از اقوال و آراء در باب صادر اول و وجود منبسط است. مزیت سوم این است که تحقیق مذکور سعی داشته است که با رویکردی عقلانی و فلسفی از وجود منبسط سخن به میان آورد. تا چقدر توانسته به این مهم دست یابد بر عهده خواننده فرهیخته و آگاه است. اما تا آنجا که در وسع و مجال یک پایان نامه کارشناسی ارشد بوده تلاش شده که صبغه فلسفی بحث تحت شعاع بحث‌های عرفانی موضوع قرار نگیرد و حداقل موضعی بینابین در این موضوع داشته باشد؛ زیرا بر اهل حکمت پوشیده نیست که وجود منبسط در